

vyresniųjų paauglių identiteto ypatumai

Elvyda Martišauskienė

Docentė socialinių mokslų (edukologija) daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto Edukologijos katedra
Studentų g. 39
Tel. 279 00 42

Straipsnyje pateikiama identiteto samprata. Aptariami kai kurie jo komponentai: pasaulėžiūros nuostatos, požiūris į save ir siekių susiformavimas. Išryškunami veiksniai, galintys turėti įtakos šiam vyksmui.

Pagrindiniai žodžiai: *identitetas, pasaulėžiūros nuostatos, požiūris į save, siekiai.*

Įvadas

Vienas iš veiksnių, turinčių įtakos asmens dvasiniam tapsmui, yra savojo identiteto ieška. Šis procesas yra labai svarbus, nes laiduoja žmogui asmens būtį. Viena, žmogus tik suprasdamas kitus gali suvokti save kaip žmogų. Antra, per santykius su kitais kuria save, t. y. pats keičiasi, nuolat lygindamas savęs suvokimą su kitų nuomone apie jį. Todėl asmenybės raidos tyrinėtojai įvairiai jungia šiuos procesus. Psichoanalitikas K. G. Jungas (C. Jung) identitetą mano esant individualizacijos pakopa, leidžiančia pažinti savo šviesiąsias ir tamsiąsias puses bei jų galimą ryšį su išoriniu pasauliu. F. Rymanas (F. Rieman) identitetą saisto su socialinių baimių (aneksijos, izoliacijos, laikinumo, apribojimo) nugalėjimu ir artumo (meilės), laisvės, tvarkos įtvirtinimu. Bene plačiausiai pripažįstama E. Eriksono (E. Erikson) identiteto samprata. Jis identiteto mano esant asmens ir sociumo santykių kaitos, kaip visumos (kas esu sau pačiam ir kitiems žmonėms), supratimą. Kitaip sakant, asmens pajėgumą išlaikyti tapatumą besikeičiančiomis aplinkybėmis. J. E. Marcia, remdamasis E. Erik-

sono samprata, išskiria struktūrinį, elgesio ir fenomenologinį tapatumo aspektus bei aprašo keletas tapatumo būsenas: difuzinę, išankstinio sprendimo, moratoriumo ir pasiektą tapatumo.

Identiteto suradimas paauglystėje, tyrinėtojų nuomone, yra svarbiausia asmens brandos žymė. Bet būten paauglystėje tai itin sunku. Tuomet paaugliai patiria tiek savo naujas psichikos ir fizinės galias, tiek naujas, galima sakyti, neaprepiamas galimybes jas sieti su kitais žmonėmis ir tiesiogias į savo atei. Sykiu reikia nepamesti iš akių savojo „aš“, nes jį tampa integracijos pamatu (kas aš esu?), impo kuojančiu visas fizinės, psichikos ir dvasinės galias. Šis procesą lengvina ankstesnių dalinių identifikacijų vaisiai (tarpusavio pasitikėjimas, valia būti savimi, vaidmenų įvairovė, darbštumas), taip pat gilėjančios transcendentinės galios. Todėl kaip nurodo G. Ollportas (G. Allport), tik pasiekus pubertetą galimos prasmingos sąsajos su visa Būtimi. Jas lemia visa apimanti tikėjimo sistema, „kuri palaiko individą kad jo neapimtų nerimas, abejonė ir neviltis“, „suteikia pirmyn veinančią intenciją“ (Allport, 1998, p. 110). Tad visavertis religinis identitetas galimas tik pasiekus paauglystę. Kita vertus, jis dėl

aukščiausių sąsajų su transcendencija, pranoktančia proto ribas, gali tapti identifikacijos pamatu. Tuomet Dievo patyrimas laikomas pagrindiniu, o visa, „kas nuolat iškyla nauja šioje pagrindinėje patirtyje ir tikėjimo bendruomenėje, tatau turi skatinti likti sau ištikimam dabar ir ateityje“ (Heimler, Leitner R. ir kt., 1996, p. 89).

Identiteto svarbą asmenybės tapsmui padeda suprasti asmenybės raidos ir tikėjimo stiprinimo sugretinimas. Antai A. Paškus (1990) ir K. A. Trimakas (1996, 1997, 1998), remdamiesi žymiausių asmenybės raidos psichologų (E. Erikson, G. Allport, C. Rogers, L. Kohlberg, A. Maslow, C. Jung, V. Frankl ir kt.) bei tikėjimo stiprinimo tyrinėtojų (H. C. Ruenkel, J. W. Fowler, W. James, H. N. Malony ir kt.) darbais, plačiu kontekstu rodo asmenybės brandos ir brandaus tikėjimo neatskiriamumą. Daroma pagrįsta išvada, kad religija žmogų ne tik brandina, „bet jį labiausiai ir galutinai subrandina“ (Trimakas K., 1997, p. 233). Sykiu ryškėja identiteto tyrimų aktualumas ir skleidžiasi tokių tyrimų plotmė.

Remiantis K. Trimako įžvalgomis, identiteto struktūrinės dalys yra: *pasaulėžiūra, savimonė, orientacija* (gyvenimo siekiai), ir svarbiausias identifikacijos mechanizmas – apsisprendimai. Jie asmens laisvę objektyvina trejopai: a) sąsamonės orientacija; b) sąsmoningu apsisprendimu; c) nuostatomis.

Pažymėtina, kad prie šio sudėtingo ir reikšmingo fenomeno artėjama labiau teorinėmis prielaidomis ar fragmentiniais tyrimais. Gilinantį į dvasinio tapsmo problemas, kyla būtinybė užčiuopti bent ryškiausias dabarties paauglių identiteto ypatumus.

Tyrimo **objektas** – paauglių požiūriai, išgyvenimai, savo elgesio vertinimai.

Tyrimo **tikslas** – išryškinti vyresniųjų paauglių identiteto ypatumus.

Tyrimo **uždaviniai**: 1) nustatyti vyresniųjų paauglių: a) pasaulėžiūros nuostatas, b) požiūrį į save, c) siekius. 2) išaiškinti veiksnius, galinčius daryti jiems įtaką.

Tyrimo metodika ir organizavimas. Taikyta išplėstų atsakymų ir klausimų, nebaigtų sakinių ir vertybių aprašo metodai, Roheacho vertybių orientacijų bei Dodonovo emocinių išgyvenimų testai.

Ištirta 1257 VII–IX klasių moksleiviai. Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta pagal SPSS programą.

Vyresniųjų paauglių pasaulėžiūros nuostatos

Mokslo ir technikos laimėjimai jau vaikystėje labai plečia pasaulio vaizdą. Jis tampa pasaulėžiūra, kai suformuojamas sąmoningas požiūris į tikrovę. Tiksliau – į visą esamybę. Todėl pasaulėžiūros problemos yra aktualios visą gyvenimą, nes pasaulėžiūra padeda giliausiai įprasminti žmogaus būtį kaip visumą. Bet ji, net neįsisąmoninta kaip fenomenas, turi įtakos žmogaus sprendimams. Vis dėlto didžiąją jėgą įgyja, kai tampa asmens santykių su pasauliu atskaitos tašku, kartu išryškindama jų gelmę. Sykiu suprantama, kodėl pasaulėžiūra laikoma esminiu tapatumo aspektu.

Vyresniųjų paauglių pasaulėžiūra, kaip ir visa, su kuo jie ima savarankiškai save saistyti, dar yra trapus darinys. Tad svarbu išryškinti esminę nuostatą – kokį pasaulį paaugliai pripažįsta. Tie paaugliai, kurie nurodė, kad pripažįsta atgamtinį pasaulį ir tiki Dievą, buvo priskirti prie idealistinės pasaulėžiūros grupės. Jų buvo 79,9 proc. (1003 paaugliai). Tie, kurie to nenurodė (20,1 proc. arba 252 paaugliai), buvo priskirti prie materialistinės pasaulėžiūros grupės. Duomenys, kaip matyti, artimi statistiniams visuomenės tyrimams.

Atskleidus motyvus, kodėl taip mano, gauta ganėtinai marga paletė: nuo asmeninio santykio su Dievu iki reinkarnacijos ir nuo visiško antgamtinio pasaulio neigimo iki reikalavimo įrodymų, kad jis egzistuoja.

Apie tai plačiau rašyta (Martišauskienė, 2000, p. 5–12), todėl apsiribojama svarbiausių tendencijų iškelimu. Aukščiausią, asmeninį santykį su Dievu ir antgamtiniu pasauliu nurodė 12,5 proc. paauglių. Ne ką mažiau (11,1 proc.) tirtųjų vienareikšmiškai pasisakė pripažįstą tik materialų pasaulį. Tačiau trečdalis moksleivių (32,2 proc.) reiškė neapibrėžtą teigiamą santykį su Dievu, o tikėjamą antgamtiniu pasauliu labiau rėmė kitų liudijimais, tradicija. Be to, dar septintadalis (14,9 proc.) paauglių savo idealistinių nuostatų aiškiau neatskleidė. Tad galima manyti, kad apie 60 proc. paauglių, nors ir nevienodai giliai, rinkosi idealistinę pasaulėžiūrą.

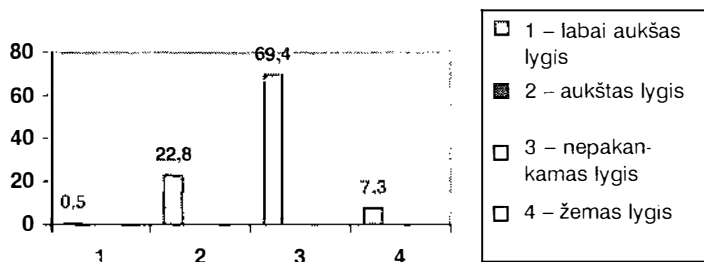
Paauglių požiūris į save ypatumai

Sąmoningos identiteto paieškos prasideda tik atsigręžus į save kaip asmenį. Daugeliu atžvilgių paaugliai jau tai pajęgia daryti, nes formuojasi jų savimonė. Šiuo tyrimu bandyta nustatyti: bendrasis paauglių požiūris į save bei sąsaja su vertybių internalizacija.

Tiriant požiūrį į save, taikytas nebaigtų sakinų metodas, kuris sudarė prielaidas respondentams laisvai vertinti savo gabumus, santykius su kitais žmonėmis, silpnybes, nesėkmių veikimo būdus. Vertinimo kriterijumi laikyta prasmigumo įžvalga. Išskirta keturi lygiai. *Labai aukšto lygio vertinimai*, kai savo veiksmų ar poelgių prasmės ieškoma juos projektuojant į kitus žmones ir į transcendentinę tikrovę. Prie *aukšto lygio* priskirti vertinimai, kai gręžiamasi į savo pačių moralinių ar psichikos galių analizę. *Nepakankamo lygio vertinimai*, kai apsiribojama pragmatiniu, hedonistiniu prasingumu, *žemo lygio* – prasmę išvelgiama antisocialiniuose reiškinuose (1 pav.).

Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiausia paauglių (69,4 proc.) prasmę mato tik pragmatinėje ar hedonistinėje plotmėje. Tuomet norima turėti daug materialinių vertybių, šlovės, o nesėkmės atveju šalnamosi, pykstama, nematoma pozityvios išeities. Būdingesni atsakymai:

- *Jei visi prieš mane*, stengiuosi įtikti jiems; ... slepiuosi; ... nutyliu ir išeinu; ... negaliu nieko padaryti.
- *Manau, esu pakankamai gabus*, kad galėčiau tapti garsiu žmogumi; ... daryti karjerą; ... pasiekčiau, ko norėčiau; ... galėčiau gerai mokyti, bet tingiu.
- *Mano didžiausia silpnybė ta*, kad blogai mokinuosi; ... verkiu; ... pinigai; ... mašinos; ... rūbai.

1 pav. Vyresniųjų paauglių požiūris į save

- *Kai man pradeda nesisekti*, daug valgau; ... nieko nedarau; ... verkiu; ... imu dienoraštį; ... pabėgu.

Aukšto lygio vertinimai per penktą dalį (22,8 proc.) tirtųjų. Jie susirūpinę savo ateitimi, ypač mokymusi, bet svarbūs ir kasdieniai santykiai. Nesėkmės skatina ieškoti priežasčių, išeities. Būdingesnės mintys:

- *Je visi prieš mane*, stengiuosi išsiaiškinti, kodėl ... aš turiu namus, muziką ir mamą; ... jaučiuosi pažeminta, įskaudinta; ... pabūti viena, apmąstyti, ką darau ne taip.
- *Manau, esu pakankamai gabus*, kad įstočiau į gimnazijos klasę; ... tapčiau geru lenktynininku; ... nugalėčiau savo ydas.
- *Mano didžiausia silpnybė* ta, kad kartais meluoju; ... viską imu į širdį; ... per daug / per mažai pasitikiu savimi; ... viską atidėliuju.
- *Kai man pradeda nesisekti*, nusiviliu, bet stengiuosi neprarasti vilties; ... nerimauju, ieškau priežasčių; ... darau ką nors kita; ... pagalbos prašau tėvų / draugų.

Labai aukšto lygio vertinimai, kai prasidėję saistoma su kitais žmonėmis ir Dievu, yra 0,5 proc. tirtųjų. Jų atsakymai grindžiami dorovinėmis ar tikėjimo vertybėmis.

- *Je visi prieš mane*, stengiuosi pakeisti nuomonę apie save, padaryti ką nors gero; ... vadinasi, esu neteisis (dažniausiai); ... visiems atleidiu; ... tyliu ir melžiuos.
- *Manau, kad esu pakankamai gabus*, kad galėčiau padėti savo tėvams; ... sutarti su žmonėmis; ... moku suprasti ir atleisti už padarytą blogį.
- *Mano didžiausia silpnybė* ta, kad negaliu dovanoti, kai įžeidiu; ... neklausau tėvelių; ... mėgstu būti geriausia; ... palūžtu ir išduodu draugus.
- *Kai man pradeda nesisekti*, ieškau atsakymo, melžiuosi; ... neprarandu vilties; ... prašau Dievo pagalbos.

Prie žemo lygio vertinimų priskirta 7,3 proc. paauglių atsakymų. Tai savanaukiški, dažnai teigiantys antisocialinius poelgius pamąstymai.

- *Je visi prieš mane*, tai jie blogi žmonės; ... aš prieš juos; ... nusigrėžiu nuo jų; ... psichopatai.
- *Galvoju, kad esu pakankamai gabus*, kad galėčiau primušti tuos, kurie mano, jog aš negabus; ... gaučiau kompiuterį; ... sukurčiau atominę bombą; ... galėčiau nesimokyti.
- *Mano didžiausia silpnybė* ta, kad patinka alkoholis; ... myliu ne tik moteris; ... tingiu; ... mušuosi.
- *Kai man pradeda nesisekti*, masturbuojuosi; ... rūkau; ... nusispjauju ir nusikciuku; ... pykstu.

Visų lygių nuomėnys yra apibendrinti, jie kai kuriuo atžvilgiu yra kiek aukštesni. Asmeninį santykį su Dievu, dažniausiai kilus sunkumų, nurodo 1,4 proc. paauglių.

Kaip matyti, paaugliai yra gana savikritiški, bet sunkiai ieškantys tų atramos taškų, kurie žadintų norą savyje brandinti dvasines galias, esančias dorovinėje-religinėje plotmėje. Tam reikalinga pedagogo pagalba.

Vyresniųjų paauglių siekių plotmė

Žmogaus siekiai padeda prognozuoti vertybinių orientacijų kryptis, įžvelgti ir galimų identifikacijų pamatus. Paauglių siekiai taip pat tirti nebaigtų sakinių metodu. Todėl respondentai galėjo laisvai interpretuoti savo siekius, norus, nurodyti, kas jiems teikia didžiausią laimę. Atsakymų vertinimo kriterijumi laikytas humanistinis siekių prasmingumas. Išskirta keturi lygiai. Prie labai aukšto lygio priskirti siekiai, susieti su kitais žmonėmis ir Dievu; aukšto lygio – siekiai, koncentruoti daugiausia į save, profesinį lavinimąsi, o moraliniu atžvilgiu dažnai neapibrėžti; nepakankamo lygio – į daiktų ar dar ne-

apibrėžtų norų sritį; žemo – hedonistiniai, anti-socialiniai norai (2 pav.).

Duomenys atskleidė, kad labai aukšto lygio siekiai tik 3,3 proc. tiriamųjų. Jų būdingesni atsakymai:

- *Aš visada siekiu* visus paguosti, kai jiems sunku; ... kad tėvai manimi didžiutuosi, klausyti tėvų; ... būti dosnus, geras draugas; ... būti paklusnus Dievui; ... suprasti kitus ir save.
- *Pats didžiausias mano noras* būti su abiem tėvais; ... kad nucičiau į dangų; ... kad pasaulyje tvyrotų taika ir kad žmonės taptų religingi; ... gyventi apsuptą meilės gyvenimą; ... būti nuoširdžiai bei mylėti visus žmones; ... kad mano draugai būtų laimingi; ... kaip nors padėti tautai; ... būti sąžiningu ir doru piliečiu.
- *Labiausiai gyvenime aš norėčiau* būti geru žmogumi; ... pamatyti Dievą; ... tapti gera menininke ir nepaliauti tikėti Dievą; ... kad tėtis gyventų kartu; ... būti gera drauge, suprasti kitus, gerai mokytis; ... kad nebūtų melo, vagysčių, žudymų; ... geriau suprasti kitus.
- *Galėčiau būti laimingas*, jei aplinkiniai būtų laimingi; ... mylėčiau Dievą visa širdimi; ... jei galėčiau padėti kitiems; ... tėtukas dažniau aplankytų; ... atnesčiau tą laimę kitiems; ... turėčiau motociklą ir mylėčiau Dievą visa širdimi; ... visi tikėtų Dievą.

Matyti, kad siekiai dažnai grindžiami apibendrintu humanistiniu kryptingumu. Be to,

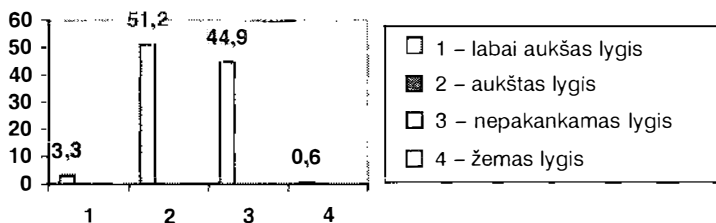
apie 2 proc. tiriamųjų savo siekius jungia ir su Dievu.

Daugumos paauglių (51,2 proc.) siekių vertinimo lygis aukštas. Jie gana atsakingai mąsto apie savo ateitį, būsimą ir esamą šeimą, mokymąsi. Dažnesnės mintys:

- *Aš visada siekiu* gerai mokytis; ... kuom nors pasižymėti; ... būti savimi; ... gerai viską daryti.
- *Pats didžiausias mano noras* pažinti save; ... būti aktore/krepšininku; ... turėti gerą vyrą / žmoną; ... viską žinoti; ... laimingai gyventi.
- *Labiausiai gyvenime aš norėčiau* meilės ir turto; ... aprūpinti savo šeimą, t. y. žmoną ir vaikus; ... turėti gerą tėvą; ... pasveikti; ... būti geramama.
- *Galėčiau būti laimingas*, jei įstočiau į ...; ... būčiau protingas; ... jeigu viskas sektųsi; ... mokyčiausi dešimtukais; ... tėtis ir visi žmonės negertų; ... tėvai paklaustų mano nuomonės; ... jei iš manęs nesityciotų; ... jeigu tėvai elgtųsi geriau; ... mane visi mylėtų.

Nepakankamo siekių lygio grupė – 44,9 proc. tiriamųjų. Jų norai dažniausiai dar labai apibendrintai siejami su materialiais dalykais. Humanistikumas menkas.

- *Aš visada siekiu*, kad man būtų linksma; ... gauti, ko noriu; ... gerai atrodyti; ... būti panašus į savo autoritetus; ... turto; ... kuo daugiau laisvės.
- *Pats didžiausias mano noras* būti raumeninгам; ... išlošti aukso puodą; ... dirbti kirpėja

2 pav. Vyresniųjų paauglių siekiai

ir, kai sueis 18 metų, išeiti iš namų; ... turėti gražių drabužių; ... būti aukštesnei.

- *Labiausiai gyvenime aš norėčiau išvažiuoti į užsienį; ... skraidyti ir geros žmonos; ... turėti gerą mašiną ir liekną blondinę; ... turėti visus malonumus; ... ko nors pasiekti; ... būti nemirtinga.*
- *Galėčiau būti laimingas, jei turėčiau daug pinigų ir sveikatos; ... galėčiau gauti pinigų; ... išvažiuoti į užsienį; ... turėčiau gražią figūrą ir daug draugų; ... tėvai išsiskirtų; ... jei nebūtų tiek barnių su mama.*

Negausi paauglių grupelė (0,6 proc.) žemo siekių lygio. Tačiau apie save jie „garsiai“ skelbia:

- *Aš visada siekiu išsisukti nuo ėjimo į mokyklą ir darbo namie; ... būti matoma; ... neprisidirbti, o jeigu prisidirbu, kad tėvai nesužinotų; ... visiems įtikti.*
- *Pats didžiausias mano noras, kad tėvai nesikištų į mano gyvenimą; ... pavogti automobilį; ... geriau gyventi ir su mergina; ... būti supermenu; ... išnaikinti žmoniją.*
- *Labiausiai gyvenime aš norėčiau nedirbti; ... mirti; ... sekso; ... mylėtis kartu ir su vyru, ir su moterimi; neiti į mokyklą; ... nugalėti.*
- *Galėčiau būti laimingas, jei išėčiau iš mokyklos; ... išvažiuočiau toliau nuo Lietuvos; turėčiau daug moterų; ... neužduotų pamokų; ... neturėčiau brolio; ... tėvai atskirtų mane kur kitur gyventi, nekenčiu jų kartais.*

Apskritai vyresniųjų paauglių siekiai yra du kartus humaniškesni, daug aukštesni nei požiūris į save. Tik nedaugelis trokšta, ar bent taip išreiškia savo aroganciją, socialiai nepriimtinių vertybių priėmimą. Tai savitai rodo tą žmoniškumo daigą, kuris, nors negiliai įsisąmonintas, krei-p a žvilgsnį gėrio link. Bet su aukščiausiomis dorovinėmis ir tikėjimo vertybėmis identifikacija dar labai maža.

Taigi duomenys rodo, kad paauglių identitetas labiausiai išreikštas pasaulėžiūros nuo-

statomis. Jos atskleidžia tik bendrą nusiteikimą, kuris neįpareigoja kažką keisti savo gyvenime. Panašiai esti ir su sickiais. Nors labai nedaug (3,3 proc.) paauglių tiesiogiai nusiteikę savo ateitį sieti su kitais žmonėmis ir Dievu, bet per pusės jų planai patenka į dorovinėmis vertybėms realizuoti palankią sritį. Prasčiausiai šioje identitetą apibrėžiančioje triadoje at-rodo paauglių požiūris į save. Daugeliui dorovines vertybes užgožia rėmimasis pragmatinėmis ar hedonistinėmis gyvenimo normomis (1,4 proc. jų žvelgia į save per religinių vertybių prizmę). Galima manyti, kad paauglių identitetas dar tėra lyg ažiūrinis horizontas, kai jau pažadinti aukštesni santykiai, bet jie dar tėra kognityvaus lygmens ir kol kas licka labiau galimybės, o ne realybės plotmėje. Pažymėtina, kad nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp visų identiteto komponentų. Tik tarp pasaulėžiūros nuostatų ir siekių jis didesnis ($\chi^2 = 24,981$, $p < 0,000$), o tarp pasaulėžiūros nuostatų ir požiūrio į save – mažesnis ($\chi^2 = 9,092$, $p < 0,028$).

Veiksniai, turintys įtakos identiteto tapsmui

Pirmiausiai nustatyti demografiniai ir kai kurie psichologiniai ir pedagoginiai veiksniai: lytis, klasė (VII, VIII ar IX), šeimos sudėtis (ar gyvena kartu su tėvais ir seneliais, ar turi ir kiek brolių / seserų, kaip dažniausiai jaučiasi namuose ir mokykloje (labai gerai, gerai, nelabai gerai, negerai), koks mokymosi vidurkis, kurioje mokykloje (bendrojo lavinimo, meno, realinėje, humanitarinėje, katalikiškojoje, sporto, jaunimo) mokosi. Duomenys pateikiami I lentelėje.

Matyti, kad identitetą labiausiai lemia lytis ir mokykla. Mergaičių duomenys pagal išskirtus parametrus yra aukštesni: materialistinės pasaulėžiūros nuostatų laikosi 24,8 proc. berniukų ir 15,8 proc. mergaičių; save vertina aukš-

tais humaniškumo kriterijais 30,2 proc. mergaičių ir 14,7 proc. berniukų.

Mokyklos įtaka daugiausia stipriausia ji požiūriui į save (t. y. tam komponentui, kuriam religinis identitetas žemiausias) ir pasaulėžiūros nuostatas. Silpniausia mokyklos įtaka siekiams. Pažymėtina ir statistiškai nereikšminga pažangumo įtaka siekiams. Tai leidžia manyti apie negilų jų pagrįstumą.

Labai menkas šeimos poveikis identiteto tapsmui. Nustatytas tik statistiškai reikšmingas duomenų sąlytis šeimų, kuriose paaugliai gyvena kartu su tėvais ir seneliais, bei pasaulėžiūros nuostatų ($\chi^2 = 15,774, p < 0,000$). Tikėtina, kad būtent senelių dėka jos yra labiau idealistinės. Verta susimąstyti, kodėl savijauta namie nedaro tokos minėtiems parametrams, o savijauta mokykloje turi įtakos. Vien paauglystės ypatumais to negalima paaiškinti, juolab kad tirti paaugliai kitais atvejais lygiai surikiavo draugus, mokytojus, tėvus. Matyt, priežastys yra gilesnės ir reikėtų jas atskirai tirti.

Kitas svarbus veiksnis, galintis turėti įtakos identiteto formavimuisi, yra *dvasinių vertybių internalizacija*. Šiame straipsnyje apsiribojama jų sąlyčiu su pasaulėžiūros nuostatomis. Jose išskirtos dvi tendencijos: dominuoja idealistinės ar materialistinės nuostatos. Į vertybių internalizaciją žvelgta visais lygiais: kognityviuoju, emociniu vertinamuoju ir elgesio.

Apie *kognityvių* vertybių internalizacijos lygmenį spręsta iš paauglių požiūrio į vertybes, turinčias tiesioginį ir netiesioginį ryšį su humaniškumu. Kadangi apie tai jau rašyta (E. Martišauskienė, 2000, 2001), todėl šiame straipsnyje analizuojamas tik gautų duomenų ir pasaulėžiūros nuostatų sąlytis. Taikant chi kvadrato (χ^2) kriterijų nustatyta, kad idealistines pasaulėžiūros nuostatas labiausiai lemia požiūris į Dievą ($\chi^2 = 244,999, p < 0,000$) ir Bažnyčią ($\chi^2 = 217,898, p < 0,000$). Analogiškų sąsajų su požiūriui į kitus asmenis, žmonių bendrijas ir su tuo susijusias vertybes yra negausu. Jose galima išvelgti šias veiksmų grupes: *mokymąsi* (su požiūriui į mokslą $\chi^2 = 41,248, p < 0,000$); mokytojus ($\chi^2 = 21,516, p < 0,000$); asmeninius santykius mikroaplinkoje (su požiūriui į laimingą šeimą $\chi^2 = 19,661, p < 0,003$); motiną ($\chi^2 = 15,789, p < 0,001$); tikrą draugystę ($\chi^2 = 13,917, p < 0,031$); meną ($\chi^2 = 18,580, p < 0,001$). Materialistinių pasaulėžiūros nuostatų statistiškai reikšmingų sąsajų nustatyta tik su požiūriui į malonumus ($\chi^2 = 42,907, p < 0,000$) ir grožį ($\chi^2 = 21,463, p < 0,002$). Atrodo, kad pasaulėžiūros nuostatoms neturi įtakos požiūris į draugus, priešingą lytį, tėvą, tautą ir t. t. (2 lentelė).

Matyti, kad šis sąlytis plačiau apima visas dvasinių vertybių grupes, bet skiriasi tiek intensyvumu, tiek plotme. Stipriausios sąsajos – su po-

1 lentelė. Veiksniai, turintys įtakos formuoti identitetui

Identiteto komponentai Veiksniai	Pasaulėžiūros nuostatos		Požiūris į save		Siekiai	
	χ^2	p <	χ^2	p <	X ²	p <
Lytis	15,747	0,000	62,122	0,000	59,821	0,000
Klasė	–	–	–	–	–	–
Šeimos sudėtis:						
a) tėvai ir seneliai	15,774	0,015				
b) brolių / seserų sk.	–	–	–	–	–	–
Savijauta namie	–	–	–	–	–	–
Savijauta mokykloje	26,729	0,000	35,851	0,000	29,336	0,001
Pažangumas	26,421	0,000	44,872	0,000		
Mokyklos tipas	72,440	0,000	84,117	0,000	60,826	0,014

2 lentelė. Idealistinių pasaulėžiūros nuostatų ir paauglių požiūrio į vertybes sąsajos

Vertybės	Jų empirinės apraiškos	Sąlytis su pasaulėžiūros nuostatomis	
		χ^2	p<
Tikėjimas	Pasitikėjimas Dievu	102,149	0,000
	Dvasinė vienybė	18,946	0,000
	Atlaidumas	18,406	0,005
Jautrumas	Nesavanaudiškas rūpinimasis	20,510	0,000
	Užuojauta	12,965	0,005
Altruizmas	Pasišventimas darbui	13,995	0,003
	Aukojimasis	20,967	0,000
Atsakingumas	Pareigų vykdymas	-	
	Atsakyimas už savo veiksmus	-	
Solidarumas	Interesų derinimas	13,538	0,004
	Tolerancija	-	
Orumas	Pagarbumas	18,896	0,000
	Autentiškumas	-	
Sąžiningumas	Tiesos sakymas	12,411	0,006
	Ištikimybė	-	
Jautrumas grožiui	Grožėjimasis	21,694	0,000
	Humoro jausmas	11,392	0,010
Kūrybiškumas	Atvirumas naujumui	-	
	Išradinimas	-	
Išmintingumas	Intelektualumas	-	
	Prašmės ieškojimas	17,279	0,001

žiūriu į pasitikėjimą Dievu. O visomis empirinėmis apraiškomis yra sąsajų su tikėjimu, jautrumu (žmogui ir grožiui), altruizmu. Vertinant išmintingumą jau tik prasmės ieškojimas šiuo atžvilgiu yra svarbus. Atrodo, kad atsakingumas, kūrybiškumas, ikūnijantys labai aukštus dvasingumo parametrus, dar nesaistomi su pasaulėžiūros nuostatomis.

Požiūrio į vertybes sąsajos su dominuojančiomis materialistinėmis nuostatomis yra neausios. Reikšmingesnis šis sąlytis su požiūriu į išdidumą ($\chi^2 = 33,011$, $p < 0,000$) ir nepriklausomumą ($\chi^2 = 22,554$, $p < 0,001$).

Vertybių internalizacijai (B. Bitinas) ir dvasiniam tapsmui (K. Vojtyła) svarbiausi išgyvenimai. Todėl itin svarbi jų sąsaja ir su pasaulėžiūros nuostatomis. Apie išgyvenimus buvo sprendžiama iš papildytos B. Dodonovo emocijų išgyvenimų testo ir anketos. Nustatyta, kad idealistinių pasaulėžiūros nuostatų giliau-

sios sąsajos su paauglių religiniais ($\chi^2 = 54,440$, $p < 0,000$) ir altruistinėmis ($\chi^2 = 27,108$, $p < 0,000$) išgyvenimais bei šiais džiaugsmo šaltiniais: tikėjimu ($\chi^2 = 216,475$, $p < 0,000$), mokytojais ($\chi^2 = 16,103$, $p < 0,001$), mokymusi ($\chi^2 = 14,647$, $p < 0,002$). Tuo tarpu paauglių, kurių pasaulėžiūros nuostatos materialistinės, statistiškai reikšmingos duomenų sąsajos ($\chi^2 = 26,200$, $p < 0,001$) ir su hedonistinėmis ($\chi^2 = 15,045$, $p < 0,002$) išgyvenimais. O jų džiaugsmo šaltiniai: seksas ($\chi^2 = 49,227$, $p < 0,000$), narkotikai ($\chi^2 = 35,325$, $p < 0,000$), pramogos ($\chi^2 = 17,755$, $p < 0,000$).

Vertybių ikūnijimas savo elgesiu – aukščiausia vertybių internalizacijos pakopa. Apie ją buvo sprendžiama iš to, kaip paaugliai vertina savo poelgius pagal dvasinių vertybių aprašus. Nustatytos šių duomenų sąsajos su pasaulėžiūros nuostatomis. Abiem empirinėmis apraiškomis šis sąlytis yra su tikėjimu $\chi^2 = 103,177$,

$p < 0,000$; dvasine vienybe – $\chi^2 = 13,923$, $p < 0,003$) ir jautrumu (su nesavanaudišku rūpinimusi $\chi^2 = 19,782$, $p < 0,000$; užuojauta $\chi^2 = 14,513$, $p < 0,002$). O viena empirine apraiška – (su jautrumu grožiui, grožėjimusi $\chi^2 = 25,439$, $p < 0,000$), atsakingumu (su pareigų vykdymu $\chi^2 = 22,334$, $p < 0,000$) ir altruizmu (su aukojimusi $\chi^2 = 11,847$, $p < 0,008$).

Vadinasi, pasaulėžiūros nuostatas labiausiai lemia tikėjimo, jautrumo ir altruizmo vertybės. Nuo jų nedaug atsilieka jautrumas grožiui. Svarbu ir mokslas, ypač mokymasis, mokytojai. Tačiau pažinimo troškimas, prasmės ieškojimas, intelektualumas dar nepasiekė tokio lygio, kad gilintų pasaulėžiūros nuostatas.

LITERATŪRA

1. Allport G. W. Tapsmas. Svarstymai apie asmenybės psichologiją. Vilnius, 1998.
2. Anzenbacher H. Filosofijos įvadas. Vilnius, 2000.
3. Leitner R. ir kt. Religijos pedagogika 2. Kaunas, 1996.
4. Martišauskienė E. Religinis vyresniųjų paauglių dvasinio tapimo aspektas // Acta pedagogica Vilnensia. 2000, Nr. 7. p. 5–12.
5. Martišauskienė E. Vyresniųjų paauglių požiūris į dvasines vertybes // Pedagogika. 2001, 49. p. 8–14.

Išvados

1. Identiteto struktūrinės dalys yra pasaulėžiūros nuostatos, požiūriai į save, siekiai.
2. Pasaulėžiūros nuostatomis labiausiai reiškiasi religinis identitetas, 79,9 proc. paauglių pasaulio samprata idealistinė, o asmeninį santykį su Dievu reiškia 12,5 proc. tirtųjų.
3. Esmingiausiai identiteto tapsmą lemia paauglių lytis, mokyklos tipas, savijauta mokykloje ir iš dalies pažangumas.
4. Pasaulėžiūros nuostatas visais internalizacijos lygiais lemia tikėjimo, jautrumo, altruizmo ir iš dalies jautrumo grožiui vertybių perėmimo lygis.

6. Paškus A. Žvilgsnis į pasaulėžiūros aplinką, šventovę, save. Kaunas, 2002.
7. Trimakas K. A. Asmenybės raida gyvenime // Egzistencinio apsisprendimo psichologija. 1. Kaunas, 1997.
8. Trimakas K. A. Tikint bręsti // Egzistencinio apsisprendimo psichologija. 11. Kaunas, 1998.
9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Пер. с англ. Москва, 1996.

THE PECULIARITIES OF ELDER TEENAGER'S CHRISTIAN IDENTITY

Elvyda Martišauskienė

Summary

The identity is an important part of the formation of teenagers, because it enables us to connect ourselves with an entire Existence. And looking for identity is the most important sign of the adolescence.

The attitudes to the world outlook, toward ourselves and the aims express the identity. The teenagers of 13–15 years old relate the identity most with the attitudes to the world outlook. The 79.9 per cent of the interrogated children choose the idealistic world outlook. Though only 1.4–2 per cent of

them base their attitudes to themselves and their aims on the Christian values. The highest moral values very little add to the identity. The religious identity has still been working his way to the life of teenagers.

The identity is mainly under the influence of gender (it is higher among girls) and school. The factor of the formation of attitudes to the world outlooks and the internalisation of sanctity, sensitiveness, altruism and feeling of beauty are very important.

Gauta 2002 06 30

Priimta 2002 11 15